

**“BYZANTION – un proiect de valorificare a colecției de manuscrise
a Bibliotecii Academiei ... și mai mult decât atât”**

Dr. Măriuca Stanciu

O scurtă analiză a siturilor pe web care găzduiesc manuscrise medievale ne va arăta un paradox. Deși susțin că prezintă o parte semnificativă a moștenirii culturale europene este evident că ele ilustrează în special tradiția superbelor manuscrise occidentale, religioase sau laice, în timp ce manuscrise provenind din arealul est european sunt mult mai slab reprezentate. Proiectul pe care îl voi descrie în continuare se concentrează tocmai pe o parte semnificativă a corpusului manuscriselor de tradiție bizantină și implicit post-bizantină, aflate în colecția de manuscrise a BAR. Diacronic, manuscrisele investigate jalonează o perioadă cuprinsă între sec. XII-XIX, dovedind maiestria și caracteristicile școlilor locale de miniatură, precum și evoluția acestora pe fundalul unei tradiții iconografice delimitată de modele bine fixate și reguli neschimbate de veacuri în realizarea acestora.

Proiectul are la bază studiul și analiza a aproximativ 100 de manuscrise, ale căror criterii de selecție vor fi expuse ulterior, și urmărește două axe principale: o abordare a colecției după criteriile biblioteconomice și o abordare informatică. Rezultatele celor două abordări sunt implementate sincron dar, evident, abordarea biblioteconomică o precede pe cea informatică. Numai în acest fel se poate realiza aplicația ”canonului virtual”, care constituie scopul principal și principala contribuție a proiectului ca instrument referențial de studiu în domeniul iconografiei bizantine. Această aplicație, de tip data mining, se bazează atât pe analiza miniaturilor catalogate analitic cât și pe înregistrările bibliografice ale manuscriselor și înregistrările de autoritate. Produsul rezultat din suma elementelor care pot

constitui ”cel mai mic numitor comun” tematic, urmează a fi supus unei investigații contrastive cu exemplele iconografice extrase din manuscrisele analizate. Aplicația se dorește un instrument de referință și studiu și de aceea va fi testată în mediul academic pentru a i se putea cuantifica relevanța ca produs informatic cu valoare adăugată față de instrumentele care folosesc colecțiile de bibliotecă doar ca surse de materie primă (content providers).

Principalele operațiuni ale abordării biblioteconomice sunt:

1. prezervarea prin digitizare (scanare, parametrizarea operațiunilor de prelucrare post-scanare, stocarea imaginilor, organizarea bazei de date de imagini și corelarea ei cu baza de date a înregistrărilor bibliografice)
2. catalogarea manuscriselor - înregistrările bibliografice vor fi elaborate respectându-se standardele de catalogare a documentelor medievale
3. catalogarea analitică a miniaturilor în descrieri bibliografice ierarhizate, respectându-se criteriile iconografice de descriere, analiză și definire a subiectelor. De asemenea, se va realiza legătura cu imaginile miniaturilor digitizate și cu alte elemente de decorație, constituindu-se baza de metadate ;
4. elaborarea unui vocabular controlat care să includă termeni de specialitate din domeniile codicologiei, iconografiei, istoriei artei, etc. Acesta se va constitui într-un index care permite căutarea după subiect.
5. Se va studia și selecta un soft dedicat de bibliotecă capabil să realizeze legăturile dintre elementele unei catalogări ierarhizate care să cuprindă descrierea bibliografică a manuscrisului și descrierile analitice ale miniaturilor, pe deoparte, precum și legătura dintre acestea și imaginile propriuzise, care să permită o vizualizare

simultană ale tuturor elementelor constituente ale metadatelor text-
imagine. Vizualizarea imaginilor trebuie să fie posibilă:

- de la descrierea bibliografică a manuscrisului
- direct la descrierile analitice ale miniaturilor
- independent de descrierea bibliografică a manuscrisului, prin
interogarea indexului de subiecte și selectarea unui cuvânt
cheie. Ca un rezultat a acestui tip de căutare toate imaginile care
conțin aceeași caracteristică iconografică definită printr-un
cuvânt sau sintagmă cheie vor putea să fie vizualizate în același
timp și analizate contrastiv cu imaginea virtuală a numitorului
comun care conține aceeași caracteristică iconografică și care
este ”canonul virtual” al temei respective.

În selectarea manuscriselor din colecția de manuscrise a Serviciului
Manuscrise, Carte Veche al Bibliotecii Academiei pentru proiectul
Byzantion, în urma cercetării surselor bibliografice s-au avut în vedere
manuscrise cu ilustrații de text (enluminuri, miniaturi, elemente decorative)
care să se înscrie stilistic cadrului larg al artei bizantine și post-bizantine.
Acest lucru permite o selecție în funcție de:

- a. aria geografică în care a fost copiat și ornamentat manuscrisul
- b. limba textului manuscrisului, care delimitează o zonă care nu trebuie să se
suprapună total zonei geografice
- c. perioada de timp (sec XII-XIX) în care au fost lucrate manuscrisele

a. Aria geografică în care au fost copiate manuscrisele. Din punct de
vedere geografic, manuscrisele bizantine deținute de Biblioteca Academiei
ocupă o arie largă care se întinde din sudul Greciei (insula Creta) și până în
Rusia muscovită, pe axă nord-sud, și din Serbia până răsăritul Greciei, pe

axa vest-est, cu maximă concentrație în spațiul celor două provincii românești: Țara Românească și Moldova.

b. **Din punct de vedere al limbii textului** se remarcă faptul că manuscrisele aflate în colecțiile Bibliotecii Academiei sunt scrise în limbi de cult folosite în spațiul bizantin:

- Greaca
- Slavona, cu varianta medio-bulgară
- Româna în provinciile românești, sub influența Reformei

Cu excepția limbii române (scrisă în alfabet slavon) care se circumscrie limitelor geografice ale teritoriului național, manuscrisele grecești și cele slave au fost lucrate în tot spațiul bizantin, pentru primele, și în spațiul balcanic și ruso-ucrainean pentru celelalte, incluzând, ambele, spațiul românesc, unde au fost limbi de cancelarie și de cult de la începuturile evului mediu.

c. **Cronologic**, manuscrisele bizantine din Biblioteca Academiei se întind pe o perioadă îndelungată, care corespunde perfect ideii de manuscris bizantin/post-bizantin, demonstrând caracterul imuabil și conservator al iconografiei bizantine care se remarcă prin:

•atribuirea de caracteristici portretistice fixe personajelor veterotestamentare și celor din Noul Testament, precum și ipostazelor Fecioarei Maria din ciclul marianic sau înfățișărilor părinților Bisericii ca și ai principalilor sfinți ai canonului ortodox

• reguli fixe pentru prezentarea cadrului arhitectonic sau natural în care sunt surprinse personajele

• stereotipie în ceea ce privește prezentarea atributelor unor personaje, de ex. attributele celor patru evangheliști

- schematism în ceea ce privește vestimentația, ca tip, culoare, textură, volumetrie, etc.

Câmpurile folosite în descrierile bibliografice și analitice cuprind următoarele categorii de informații. De menționat că denumirile câmpurilor apar atât în engleză cât și în română iar pentru subiecte și titlul uniform s-a recurs la traducerea conținutului câmpului în engleză. De asemeni s-a tradus în limba engleză textul din aplicație care definește canonul virtual al fiecărei teme:

Limba RO ENG

Titlu Title

Date de publicare Printing and Publication Data

Descriere fizica Physical Description

Nota generala General Note

Nota descriptiva Descriptive Note

Nota privind descrierea fizica Physical Descriptive Note

Nota privind materialul/tipul publicatiei Material Specific Information Note

Titlu uniform Uniform Title

Subiect nume de persoana Subject – Personal Name

Subiect tematic Subject – Topical name

Subiect denumire geografica Subject – Geographical Name

Subiect cuvant cheie Subject – Keyword

Responsabilitate primara – autor Primary Responsibility – Author

Responsabilitate alternativa Alternative Responsibility

Responsabilitate secundara Secondary Responsibility

Pentru înregistrarea de autoritate o atenție deosebită a fost acordată câmpurilor de:

- nota biografica - biographical note
- alte variante de nume - other names

De asemeni se elaborează înregistrări de autoritate pentru elementele relevante: personalități, miniaturiști, copiiști, donatori, denumiri geografice, etc.

Concluzii

Până în prezent, în cele 4 etape ale proiectului au fost obținute următoarele rezultate:

1. Dezvoltarea metodologiei BYZANTION care include metode standard pentru colectarea metadatelor necesare prezervării manuscriselor;
2. Dezvoltarea algoritmilor și instrumentelor software necesare dezvoltării ontologiei BYZANTION.
3. Implementarea metodelor la analiza imagistică a manuscriselor.
4. Popularea bazei de date BYZANTION db cu noi manuscrise și canoane;
5. Dezvoltarea modelelor matematice și a algoritmilor folosiți în modulele de analiză imagistică.
6. Platforma software BYZANTION este de tip multi-modul pentru a asigura maximum de flexibilitate și funcționalitate: o parte dintre module rulează sub portalul BYZANTION, altele rulează ca aplicație independentă (de ex. analiza imagistica);
7. Dezvoltarea modulelor de analiza a fost realizată pe baza rezultatelor studiilor desfășurate timp de mai mulți ani de echipele de proiect ale partenerilor (Biblioteca Academiei Române, ITC).
8. Manuscrisele selectate pentru proiectul Byzantion ilustrează astfel evoluția artei miniaturii din epoca bizantină până în secolul al XIX-lea,

arătând influențele exercitate în spațiul românesc și felul în care ele au armonizat tradiția și strictețea dogmei cu creativitatea, dorința de inovație și originalitatea creatorilor.

9. Analiza iconografică a corpusului de imagini digitizate rezultat în urma studierii colecției Bibliotecii Academiei Române de manuscrise bizantine și post-bizantine oferă unui public variat, de la publicul larg la cel de specialitate, posibilitatea cercetării unui număr mare de manuscrise miniate de o largă varietate tematică, provenind din tot arealul de tradiție bizantină, datate sec. XII- XIX, manuscrise digitizate integral și însoțite de fișe bibliografice și analitice detaliate. În plus, corpusul de imagini digitizate este trecut prin filtrul unei analize iconografice din care rezultă un canon virtual, care oferă și posibilitatea unui examinări comparative.

10. Modelul optim de prezentare a descrierii și analizei ilustrației în vederea comparării ei cu ilustrații tematice similare se face printr-o catalogare ierarhizată într-un sistem de catalogare universal acceptat (ex. UNIMARC), în care primul nivel de catalogare este reprezentat de descrierea bibliografică a manuscrisului, iar cel de al doilea nivel de catalogare corespunde descrierii și analizei iconografice a ilustrațiilor manuscrisului, ca părți componente ale acestuia.

11. Din compararea descrierilor și analizelor iconografice ale unor ilustrații reprezentând aceeași temă iconografică s-a construit o imagine- numitor comun, care ”suprapunându-se” ilustrațiilor reale permite utilizatorilor proiectului studii comparative ale similarităților și disimilarităților ilustrațiilor reale, ceea ce crează premisele unei mai bune cunoașteri a stilurilor diferitelor școli, epoci și spații subsumate arealului bizantin și post-bizantin.

12. Corpusul imaginilor numitor-comun, care sunt practic imagini virtuale ale unor teme iconografice constituie canonul virtual - scopul acestui proiect.